

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE / 5

(EWA CHOJECKA)

Granice terytorialne • Uwarunkowania historyczno-polityczne • Kulturowe usytuowanie w obrębie Europy Środkowej • Syndrom totalitaryzmów XX wieku • Brak odniesienia do tradycji sarmatyzmu • Stan badań polskich i niemieckich oraz konflikty narodowe • Polityka kulturalna PRL oraz ideologizacja sztuki • Przełom lat osiemdziesiątych i nowe pytania o tożsamość regionu • Odkrywanie sztuki XIX i XX wieku

SZTUKA I KULTURA ARTYSTYCZNA WIEKÓW ŚREDNICH / 19

UWARUNKOWANIA HISTORYCZNE / 21

(EWA CHOJECKA)

Pierwsze dwa stulecia – XI i XII wiek do 1202 roku (powstanie księstwa opolskiego) • Pionierski wiek XIII – wchodzenie do Europy przez kolonizację • Złoty wiek XIV – w kręgu oddziaływania i inspiracji Pragi czeskiej • Wiek XV – epoka kryzysów, wojny husyckie, szukanie nowych dróg pomiędzy Pragą, Ołomuńcem, Budą a Krakowem • Niepokoje „jesieni średniowiecza”

ARCHITEKTURA I KUNST KSZTAŁTOWANIA PRZESTRZENNEGO / 28

(EWA CHOJECKA)

Pierwsze budowle romańskie XI i XII wieku • Trójęgłos artystyczny XIII wieku – dwór książęcy, klasztor, miasto • Wyobrażenia przestrzenne w kościołach późnogotyckich: bazylika, hala, ideał dośrodkowości

ŚWIAT OBJAWIENIA, UPAMIĘTNIEŃ I ZBAWIENIA: SZTUKI PRZEDSTAWIENIOWE / 59

(EWA CHOJECKA)

Rzeźba architektoniczna • Rzeźba nagrobna – Opole, Cieszyn, Racibórz • Malarstwo ściennie i jego programy • Rzeźba wolno stojąca: *Madonna cieszyńska* • Rzeźba i malarstwo ołtarzowe: krąg sztuki „*Madonna na lwie*”, „styl piękny”, późnośredniowieczne różnicowanie się dróg artystycznych • Złotnictwo

SZTUKA NOWOŻYTNA 1526–1740–1800 / 89

MIEDZY RYZMEM A WITTENBERGĄ I GENEWĄ (1526–1660) / 91

(JERZY GORZELIK)

Idee reformacyjne i koegzystencja z katolicką tradycją • Nowa definicja dzieła sztuki w protestantyzmie • Trwanie form gotyckich • Szymiszów • Środowisko malarskie Cieszyna • Kościół Zbawiciela w Szydłowcu • Radykalizacja kontrreformacyjna początku XVII wieku i wojna trzydziestoletnia • Rekatolizacja. Losy Kochcickich i Bruntalskich • Spóźnione echa renesansu • Sztuka potrydencka jako narzędzie propagandy • „Święty krajobraz” • Głogówek Oppersdorffów jako „śląski Rzym” • Wczesnobarokowe założenia pałacowe w Białej Prudnickiej, Prószkowie i Żywowej

POD SKRZYDŁAMI HABSBUERSKIEGO ORŁA (1660–1740) / 119

(JERZY GORZELIK)

Habsburska polityka i potrydencka doktryna • Nowe formy kultu. Pomniki maryjne • Przekształcanie ośrodka cysterskiego w Rudach Wielkich według zasad kontrreformacyjnych • Kult św. Jana Nepomucena i św. Józefa. Michael Willmann w Jemielnicy • Krag Matthiasa Steinla na Górnym Śląsku • Idea teatralności: bytomscy bożogrobcy • Rzeźbiarska rodzina Weissmannów • Barokowa metamorfoza architektury sakralnej • „Kościoły drogi”: Rudy Wielkie, Prudnik, Głubczyce, Jemielnica, kalwaria na Górze św. Anny • Rzeźby Johanna Melchiora Österreicha • Późnobarokowa architektura i malarstwo monumentalne: Opawica, Racibórz • Barokowe *concetti* • Powrót sztuki protestanckiej początku XVIII wieku. Cieszyński kościół Łaski

POWOLNE WYGASANIE BAROKU (1740 – OKOŁO 1800) / 155

(JERZY GORZELIK)

Ostatnia faza baroku w Rudach Wielkich • Barokowe nostalgje w Głogówku • Franz Anton Sebastini (Šebesta) • Późny barok w Szonowie i Opawie • Ołtarze w formie otwartego *tempietta* • Malarstwo kręgu Franza Antona Maulbertscha

**SZTUKA NA PRUSKIM GÓRNYM ŚLĄSKU OD POŁOWY XVIII DO
POCZĄTKU XX WIEKU 1740–1763–1918 / 169**

**NOWE PRZESTRZENIE MIEJSKIE, ICH SUBSTANCJA ARCHITEKTONICZNA W KONTEKŚCIE
WIELKIEJ INDUSTRIALIZACJI / 171**

Wczesna architektura przemysłowa / 171

(IRMA KOZINA)

Polityka pruska i kolonizacja przemysłowa • Założenie Pokoju (Carlsruhe) • Kotłarnia • Pierwsze wpływy Karla Friedricha Schinkla • Architektura przemysłowa • Hr. Wilhelm von Reden • Friedrich Wedding • Królewska Huta

Rozwój miast przemysłowych / 182

(IRMA KOZINA)

Kształt przestrzenny • Kamienica • Ratusz • Willa miejska • Pszczyna – miasto rezydencjonalne • Opole, Racibórz – miasta administracyjne • Katowice i Królewska Huta – miasta na „surowym korzeniu”

Urbanistyka i architektura drugiej połowy XIX wieku i początku XX stulecia / 195

(BARBARA SZCZYPKA-GWIAZDA)

Wielki przemysł • Bytom, Gliwice, Zabrze • Osiedla górnicze i przemysłowe: Biskupice, Giszowiec, Nikiszowiec, Knurów, Rokitnica • Hans Poelzig • Radlin, Niedobczyce, Pszów

PAŁACE I REZYDENCJE / 209

(IRMA KOZINA)

Rezydencje neoklasycystyczne • Postschinklowski nurt neogotycki • Recepcja nowożytnych form francuskich około 1870 roku • Neorenesans północnoeuropejski • Tradycja klasycystyczno-barokowa zwana stylem około 1800 roku

**ARCHITEKTURA SAKRALNA. NEOGOTYCKI UNIFORMIZM I NOWE DOŚWIADCZENIA
PRZESTRZENNE / 225**

(IRMA KOZINA)

Sytuacja konfesyjna w państwie pruskim • Nasilenie budownictwa sakralnego w drugiej połowie XIX wieku • Szkoła berlińska • Karl Friedrich Schinkel • August Soller • Mecenat Tiele-Wincklerów • Szkoła kolońska • Wiedeń i Friedrich Schmidt • Julius Raschdorf i Karl Heidenreich • Ludwig Schneider • Max Hasak w Głubczycach • Neoromanizm końca XIX wieku • Johannes F. Klomp • Paul Jakisch • Neobarok Emila i Georga Zillmannów

ŻELAZO I MARMURY. PLASTYKA CZASÓW HISTORYZMU / 254

(IRMA KOZINA)

Odlewnia gliwicka i hr. Wilhelm von Reden • Rzeźbiarze projektanci • Theodor Kalide • August Karl Eduard Kiss • Josef Wilhelm Karl Limburg • Fontanny • Pomniki • Wieże Bismarcka

NIE TYLKO NAZAREŃCZYCY. MALARSTWO XIX WIEKU / 264

(IRMA KOZINA)

Malarstwo sakralne • Nurt nazareński • Carl Adalbert Hermann • Raphael Schall • Malarstwo historyczne i rodzajowe

**SZTUKA ŚLĄSKA AUSTRIACKIEGO 1740–1918
W KRĘGU INSPIRACJI WIEDNIA I MORAW / 273**

ARCHITEKTURA I KRAJOBRAZ PRZEMYSŁOWY / 275

(EWA CHOJECKA)

Budowle przemysłowe Bielska, Ustronia, Karwiny i Trzyńca • Architektura inżynierska • Śląska Ostrawa

EPOKA OŚWIECENIOWA:

KLASYCYSTYCZNA FORMUŁA I ROMANTYCZNA WYOBRAŹNIA / 282

(EWA CHOJECKA)

Hr. Hoditz w Rudolthicach • Josef Kornhäusel • Rezydencje w Cieszynie i Hnojniku • Polichromie cieszyńskiego pałacu Larischów • Józefińskie kościoły ewangelickie

ROZKWIAT W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU / 289

(EWA CHOJECKA)

Nowa formuła urbanistyczna • Rozbudowa miast • Opawa • Bielsko i Max Fabiani • Reforma administracyjna samorządów i autonomia • Wielogłos form historyzmu: styl okrągłolukowy i inspiracje włoskie • Monumentalny klasycyzm • Metamorfozy rezydencji i zamku – Raduń, Hradec nad Morawicą Lichnowskich i Bielsko Sułkowskich • Palladiańskie i neorenesansowe „świątynie sztuki”: teatr i muzeum w Opawie, teatr w Bielsku • Echa późnego baroku • Neorenesans północny i jego polityczne konotacje • Neogotyckie kościoły katolickie i ewangelickie – Trzyniec, Orłowa, Bielsko, Opawa, Karniów • Styl francuski – pałac Larischów w Karwinie Solcy • Historyzująca i orientalizująca stylizacja synagog – Bielsko, Opawa, Karniów

DROGI KU NOWOCZESNOŚCI (1900–1918) / 309

(EWA CHOJECKA)

Trwanie dawnych form historyzmu • Doświadczenia budowy ratusza w Karniowie • Debiut Leopolda Bauera i wczesny modernizm • Dzieła Bauera w Bielsku i Opawie • Josef Maria Olbrich • Instytucje secesyjnych kawiarni • Kamienica śródmiejska, willa miejska, willa podmiejska, nurt rodzimości, architektura górską • Sanatoria • Rzeźba Franza Vogla w Bielsku • Józef Mehoffer w Opawie

**SZTUKA XX WIEKU
TRÓJGŁOS POLSKO-NIEMIECKO-CZESKI 1918–1939–1945 / 323**

**ARCHITEKTURA I URBANISTYKA AUTONOMICZNEGO WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO
W OBRĘBIE II RZECZYPOSPOLITEJ (1921–1939) / 325**

(BARBARA SZCZYPKA-GWIAZDA)

Katowice: nurty historyzmu i przełom w kierunku międzynarodowego funkcjonalizmu • Forum miejskie • Rzeźby • Zamek Prezydenta w Wiśle • Letniskowa Wisła • Austriackie tradycje i nowoczesność Bielska

**URBANISTYKA I ARCHITEKTURA ZIEM GÓRNOŚLĄSKICH
W OBRĘBIE REPUBLIKI WEIMARSKIEJ (1918–1933) / 345**

(BARBARA SZCZYPKA-GWIAZDA)

Mieszkalnictwo • Karl Schabik w Gliwicach • Erich Mendelsohn • Projekty trójmiasta Bytom–Zabrze–Gliwice • Ekspresjonizm i Hans Poelzig • Max Berg • Paul Bonatz • Dominikus Böhm • Architektura Opola

**SZTUKA POD ZNAKIEM SWASTYKI
W KRĘGU IDEOLOGII NARODOWEGO SOCJALIZMU (1933–1945) / 373**

(IRMA KOZINA)

Założenia ideologiczne • Polityzacja sztuki • Krematorium w Gliwicach • Góra św. Anny • Wieża w Raciborzu
• Ratusz bytomski • Osiedle Wilcze Gardło • Stare Bielsko

**WIEDENSKA TRADYCJA I AWANGARDA NOWOCZESNOŚCI
NA ŚLĄSKU CZESKIM (1918–1938) / 381**

(BARBARA SZCZYPKA-GWIAZDA)

Leopold Bauer w Opawie: dom towarowy Breda-Weinstein • Hala sportowa • Ekspresjonizm: teatr w Karniowie •
Opawa: kubizujące formy kościoła św. Jadwigi (Leopold Bauer) i ekspresjonizm ewangelickiego kościoła na Rozwoju
w Czeskim Cieszynie • Przełom w kierunku radykalnego funkcjonalizmu: bracia Lubomír i Čestmír Šlapetowie
w Hulczynie i Opawie • Czeski Cieszyn

**POMIĘDZY TRADYCJĄ A NOWOCZESNOŚCIĄ. ARCHITEKTURA SAKRALNA NA POLSKIM
I NIEMIECKIM GÓRNYM ŚLĄSKU (1918–1939) / 391**

(BARBARA SZCZYPKA-GWIAZDA)

Katowice: tradycjonalizm katedry oraz nowoczesność kościołów Garnizonowego i na Zawodziu • Kościoły w
Murckach, Chorzowie, Wójtowej Wsi, Opolu (Arthur Kickton), Zabrze (Dominikus Böhm), Gliwicach (Karl Mayr),
Zdzieszowicach, Branicach

**SZTUKI PRZEDSTAWIENIOWE DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO – MALARSTWO,
GRAFIKA, PLAKAT, RZEŻBA. SWOJSKI REGIONALIZM I ECHA WIELKIEJ SZTUKI / 412**

(BARBARA SZCZYPKA-GWIAZDA)

Polski i niemiecki plakat plebiscytowy 1921 roku • Środowisko katowickie: Józef Kidoń, Stanisław Ligoń, Paweł Steller, Stani-
sław Witkiewicz-Witkacy • Regionalizm Jana Wałacha, Ludwika Konarzewskiego • Związek Artystów Plastyków • Rzeźba
Stanisława Szukalskiego • Rafał Malczewski • Bronisław Linke • Środowisko bielskie: Julian Fałat, Jakub Glasner, Franciszek
Zitzmann, Bertold Oczko, Adam Bunsch • Künstlerbund Oberschlesien • Hasła rodzimości i „Neue Sachlichkeit”

SZTUKA XX WIEKU 1945–2000 / 433

PRZERWANA TRADYCJA – ARCHITEKTURA, URBANISTYKA / 435

(IRMA KOZINA)

Trwanie przedwojennego funkcjonalizmu (1945 – około 1950) • Cezura 1950 roku i socrealizm • Ideologizacja sztuki •
Nowy historyzm • Odbudowa Raciborza i Gliwic

NOWE TYCHY (1950–2000) / 439

(EWA CHOJECKA)

Poligon socrealizmu i schyłku funkcjonalizmu • Architektura alternatywna budowli kościelnych

OBOK TYSKIEGO EKSPERYMENTU / 448

(IRMA KOZINA)

Jastrzębie • Jaszowiec • Ustroń • Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku • Przebudowa Katowic • Bielsko-
-Biała • Kościół w Drogomyślu • Katowickie osiedle Tysiąclecia

CZAS WIELKICH PRZEMIAN (1980–2000) / 470

(IRMA KOZINA)

Postmodernizm • Czerwionka Leszczyny • Ośrodek Politechniki Śląskiej • Katowicki plac Rady Europy i Bibliote-
ka Śląska • Przemiany w architekturze Opola

MALARSTWO, GRAFIKA, RZEŻBA / 481

(BARBARA SZCZYPKA-GWIAZDA)

Józef Mroszczak i II Wydział Grafiki krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach • Środowisko
opolskie • Grupa ST-53 • Grupa Zabrze-56 • Grupa Arkat • Pejzaż śląski • Leon Dołżycki • Rafał Pomorski •
Jacek Rykała • Jerzy Duda Gracz • Nurty surrealizmu • Grupa Oneiron • Maciej Bieniasz • Śląska szkoła
graficzna • Rzeźba pomnikowa – jej treści propagandowe i forma plastyczna

ZAKOŃCZENIE / 511
(EWA CHOJECKA)

POSŁOWIE / 515
(EWA CHOJECKA)

DZIEJE ZAKŁADU HISTORII SZTUKI UNIWERSYTETU ŚLĄSKIEGO (1978–2003) / 517

ANEKSY / 527

BIBLIOGRAFIA / 529

SŁOWNIK TERMINÓW / 551

INDEKS OSÓB / 559

INDEKS MIEJSCOWOŚCI / 580

SPIS ILUSTRACJI / 595

SUMMARY / 605

LIST OF ILLUSTRATIONS / 637

ZUSAMMENFASSUNG / 649

ABBILDUNGSVERZEICHNIS / 683

ŹRÓDŁA ILUSTRACJI / 693

PODZIĘKOWANIA / 695